

A költő: a nép közösségének tagja

Beszélgetés Takács Imre József Attila-díjas költővel

A költészet napja alkalmából, április 10-én, hétfőn a magyar irodalomnak, a magyar költészetnek Csanádi Imrét, Csoóri Sándort adó faluban, a völgyhajlatba bújó Zámolyon találkozik az olvasókkal, a verset kedvelő zámolyiakkal Takács Imre József Attila-díjas költő. Vall magáról, vall a költészetéről, a világról, az emberiségről. Erről szól az alábbiakban is a *Neményi László* — a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár munkatársa — kérdéseire adott válaszában is.

— Számon tartasz-e költői és írói pályád szempontjából lényeges eseményeket? Mik segítették és mik hátráltatták a kibontakozásodat?

— A legtöbb ember élete során nem találjuk azt az egy döntő eseményt. A tapasztalás és a helyzetek — a kényszerítő helyzetek és a jó helyzetek — alakítják ki a gondolkodást. Ehhez persze gondolkodási hajlam kell. Ahhoz pedig, hogy ebből a gondolkodásból művészet — itt költészet — jöjjön létre, művészi készség és nyelvi kultúra kell. Ezekkel a hajlamokkal és készségekkel mindenkiből költő válhatna, mert nincsen olyan ember, akit ne értenek megrázkódottatok az életben. Akár gyönyörűségek, akár drámák. Kicsit költő is minden ember. Csak hogy a megfogalmazás költői módját nem szorgalmazzák.

Segített azok a dolgok, amelyek egyben hátráltattak is. Egyben éppen a hátráltatások segítettek, mivel ellenszögülésemet váltották ki. Az olyastéle versekről, amelyek nem a küzdelemben, hanem csak akarattal jöttek létre, előbb-utóbb kiderül, hogy belül üresek, még akkor is, ha kívül szövegek.

— Eddig hat verseskötnyved és egy regényed jelent meg, s ezek mellett számos kisebb prózaírást. Ugyanakkor *fajlagasaidat*, a *festészet hátterületeire* és a *népművészet világába való kirándulásaidat* sokan ismerik. Mi ennek a sokműfajúságának a magyarázata?

— A művészi megnyilatkozást — legyen az irodalom, zene vagy képzőművészet — kifejezésnek tekintem. Az ok és cél minden műfajban párhuzamos. Az élet jó vagy rossz hatással van ránk, és erre válaszolunk. Az a falusi legény, aki legényest táncol a bában, vagy a kedvesét táncoltatja, ugyanúgy kifejezi magát, mint a festőművész, amikor fest, a zeneszerző, amikor zenét szerez. Alig van olyan költő, aki ne foglalkozott volna képzőművészettel vagy más művészeti műfajjal. Aki látta Nagy László portréfilmjét a tévében, meggyőződhetett róla, hogy a viselkedésben a színészi képességek is jelen vannak. Nagy László tudott abban a negyven percben, valójában a fölvetett több napján át úgy viselkedni és úgy beszélni, hogy ezek kifejezték — sűrítve fejezték ki — az egyniségét és az életművét. Élete minden órájában ő sem viselkedett ilyen összpontosítottan. Más költőkben nincsenek színészi képességek, nem tudják elszavalni a verseket sem. Még más költők színésznek jobbak, mint költőnek, verseik elmondásával jobb hatást tesznek, mint amennyire jó a versük.

Petőfi is lerajzolta annak idején Arany Jánost, és nem is rosszul. Gyerekkoromban előbb foglalkoztam rajzolással, mint versírással. Felöltököttem, amikor úgy hittem már, hogy a költőség lesz a hivatásom, csupán az

érelkődéssel kapcsolódott a képzőművészethez. Rajzolni, majd faragni és majd festeni csak ötvenhat után kezdtem újra.

Másrészt: a falu szociálista átszervezése után főléseges embernek éreztem magam a társadalmi és falutársadalmi kérdésekben. Tudtam, hogy csak a szakemberek mozdíthatják ki a magyar parasztságot a holtpontról, csak azok segíthetik előbbre az átszervezést járó megrázkódásokat után. Így éreztem meg ösztönösen — dicsérném magam, ha azt állítanám utólag, hogy tudatosan ébredtem rá —, hogy a művész ebben a körülményben a kultúra helyrehozásában segíthet leginkább a népet, a közösséget. Még akkor is, ha a nép, a közösség nem igényli ezt a segítséget. A költő nem a népet, inkább helyette cselekszik. Vagy mondjuk egyszerűbben, hogy úgy cselekszik, mint a nép egyik tagja. A régi népművészet sem a nép csinálta, de bizonyos személyei a népek, akik jó ízlésűk és készségeik révén a munkamegosztásban ezt vállalták vagy választották. Ezt is utólag mondjuk csak így. Valószínűbb, hogy azért hívták és faragták, mivel örömmel tett benne. Vagy: vigasztalásukat lelték benne. Vagy: emberi méltóságukat ezzel mutatták ki. Mindig mindennek több oka van, mint célja, mivel még a célnak magának is lehet az okát látni.

En a költőt is így értelmezem, mint a nép egyik tagját. Úgy faragtam, úgy festettem tehát, mint a nép egyik tagja. S vélem, hogy a verseimet is így írtam, mikor írtam.

— Tudjuk, hogy baráti viszony az eszmélet-költői közösség fűz Zámoly két neves szülőföldjéhez, Csanádi Imréhez és Csoóri Sándorhoz. Miért tartod őket jelentős költőknek?

— Az imént mondtam, hogy a költőt nem a nép költőjének, hanem a nép egyik olyan tagjának tartom, aki költő. Csanádi Imre és Csoóri Sándor a nép egy-egy tagjának számít ma is. Nem zámolyi emberek ők már, de az egész magyar nyelvterület kultúrájának a képviselői, őrzői és továbbfejlesztői. Csanádi Imre a legtekintélyesebb szakértője a régi magyar irodalomnak, kultúrának. Csoóri Sándor egyik harcosa annak a mozgalomnak, amelyben a magyar kultúra egységét akarjuk ismét létrehozni. Egyikük a múlt a jövőért, másikuk a jelen a jövőért. Költőileg pedig mind a ketten a jelenkor bázisai

a jövő előtt. Mindkettőjüknek sokat köszönhetek. Csanádi Imre szerkesztette az első verseskötnyvetem, Csoóri Sándor pedig sok későbbben írott versemmel volt az első kritikusa. Mind a ketten tisztábbá tettek engem. Példák énelőtem. Elképzelhető az is, hogy én is voltam őrök kritikusa. Mind a két zámolyi költő világnak és a jelenkori embernek az ábrázolásában mind a két zámolyi költő nagy szolgálatot teljesített már eddig is.

— Azon túl, hogy minden alkotó számára az „újszülött”, a legfrisebb műve a legkedvesebb, melyik irásodat tartod a legfontosabbnak, és miért?

— Nem tarthatok egy írást a legfontosabbnak. Ezzel hamisítást követnék el. A kérdés jogosult, mégis, mivel vannak olyan írásaim, amelyek a legfontosabbak — talán. Ilyen az *Ejféli mise*, az *Elsüllyedt föld*. Az is elképzelhető, hogy a jövő egy-egy kis versemből olvassa ki a jelenkort. Lehetséges, hogy a legjobb írásaim majd azok lesznek, amelyekkel kortársaim előtt tiszteltem. Vers Péterrel írtam: „A sírnál visszafajított könnyek helyett” néhány oldalas írásmat. „Tisztelet Illyés Gyulának” — írtam Illyés hetvenedik születésnapjára. „Nagy László köszöntését” a költő ötvenedik születésnapjára írtam. Ezek az írásaim tömör — tömörítve — kifejezik az irodalommal szemben támasztott igényeimet is. Az említett három szerzővel kapcsolatban erre volt lehetőségem. Kezdem egy ilyen írást Csoóri Sándorról is, de ez töredék maradt. Nem végelesen. Az Új Írásban megjelent önéletrajzomban a Csanádi Imrével való kapcsolatomban is kitértem. Az efféle szolgálatokat nagyon fontosnak tartom. És fontos, hogy olyanok végezzék ezt, akik legalább gyanítják, miről van szó.

— Kérlek, befejezésül szólj arról, min dolgozol most éppen, milyen tervek foglalkoztatnak?

— Nem foglalkoztatnak nagy tervek. Vannak elképzeléseim a munkámat illetően. Be kellene fejeztem a *Disznó huszár* című regényemet. Ez félíg játék nekem, a jobbik felével pedig kifejező. A múlt század első felében játszódó történettel szabadon gazdálkodhatnék. Az történelem csak, amit én akarok, és az, ami tulajdonképpen a mai világnézeteimet fejezné ki. Nő és férfi kapcsolatáról, a személy és közösség viszonyáról. A manipuláció igénye lehetne ez.

A munkásmozgalom Fejér megyei múltjáról

A munkásmozgalom kibontakozásának feltételei és folyamata 1919-ig

A 19. század közepéig Kélet-Dunántúlon szemmel látható gazdasági fejlődés zajlott le. Ennek folyamatát befolyásolta ugyan az elmaradottság, — zömében még feudális — társadalmi struktúra, azután a bélyőba kötött politikai helyzet, de a tőkés fejlődés kibontakozását megátolnolni nem lehetett. Az ipari kapitalista viszonyok a 19. század negyvenes éveiben már jelen vannak Székesfehérváron, s a korszerűen szervezett mezőgazdasági nagyüzemek révén Fejér megye több pontján is. Székesfehérváron a negyvenes években takarékpénztár létesült, ahol a kereskedő burzsoázia helyezte el tőkéjét, de megvetették néhány olyan ipari üzemet, kereskedelmi vállalatnak is az alapját, melyek a következő évtizedekben működésüket a gyár-iparnak megfelelően szervezték, illetve tevékenységük a tőkés nagyvállalat irányába hatott.

Székesfehérváron nincs lehetőség arra, hogy a mezőgazdasági tőkés, nagyüzemi formáját létrehozzák, társadalmi lehetőségei nem voltak meg. A megye uradalmában azonban a tőkés fejlődés tapasztalható. A korszerűen szervezett mezőgazdasági nagyüzemek a fejlődés rugói voltak. A tőkés nagybirtok mintapéldájának tekinthető az *alesuti* főhercegi, a *martonvásári Brunzsvik*, az *ercsi Sina* és a *zirici apátság* tulajdonában lévő előszállási uradalom. A korszerű termelés a modern üzemszervezés tette lehetővé, amely többek között gépesítéssel, a hagyományos termékszerkezet megváltoztatásával járt együtt.

19. század közepétől a tőkés társadalom gazdasági tendenciái egyre jobban érvényesülnek, hatnak a fejlődésben elmaradt vidékre is. 1860-tól a századfordulóig megépülnek a vasutak, korszerűbb úthálózat kapcsolja egybe a településeket a megyeszékhellyel. Székesfehérvár gazdasági vonzáskörzete a közlekedés kiépülése folytán táult, de a város fejlődése lassú. Az urbanizációnak csak a *Belvárosban* van nyoma, de a csatornákon túl a város egy nagy falusi település benyomását kellette. A tőkés viszonyok ugyanis csak egy szűk rétegnek kedveztek, tették lehetővé a társadalmi emelkedést. A lakosság nagyobb részét az új társadalmi rendszer lüktető ereje nem ragadja magával, nincs lehetősége még élet-színvonalának emelésére sem. A városi kereskedő és ipari burzsoázia, a szellemi vezető réteg és a kisbirtokosok mellett a zsellérség ha-

talmas tömege élt Székesfehérváron, amely úgyszólván vagyoni nélkül, s így nap-szamos munkából élt.

A megye falvaiban a földesúri — jobbágyi függőség megszűnése után a telkeseknek elég vékony rétege alakult ki. A falvakban, a majorokban, a pusztákban a volt zsellérek utódai mezőgazdasági cseledekké, nincstelen földmunkásokká váltak. 1900-ban a két törvényhatóság lakossága 236 ezer fő volt, melynek körülbelül 40%-a az agrárproletariátushoz tartozik, s megélhetésére lehetőséget csak a mezőgazdaságban, döntő százalékban az uradalmakban talál. A nagy tömegű munkaerő önmagától kínálja a mezőgazdasági ipari üzemet (malmok, szeszgyárak, tésztagyárak, konzervgyárak stb.) létesítését, hisz ezekhez az alapanyagot Fejér megye bőven termő uradalmi színté ontották. Erre a grümdolásra azonban egyáltalán nem, vagy csak csekély mértékben került sor. Az iparosítás teljesen egyoldalúan ment végbe Székesfehérváron is. Az ismert kéftézfőgyár mellett bányát szerveztek, de ez utóbbi a munkaerőfeleslegesen alig enyhített. Székesfehérváron az ötvenes-hatvanas években sorra tönkrementek a tobak, varga, csizmadia mesterek, akiket a bányászati szívesen alkalmazott. A századfordulón jelentős munkaerőt foglalkoztatott a Déli Vasúti Műhely, azután a vasúti forgalom nemcsak a városban, hanem a megyében is jelentős erőket kötött le. A mezőgazdaságban főleg a kampánymunkák idején (aratás, szénatarakítás, tavaszi vetések, kapások művelése) volt elfoglaltság, de állandó munkája csak az uradalmak konvenciók cseledetségének volt. A 19. század végére befejeződtek a vízszabályozási, talajjavítási, vasúti, közúti építési munkák, melyek szinte években át adtak lehetőséget a megélhetésre az agrárproletariátusnak. A század végére már csak a városrendezési feladatok maradtak. Ehhez azonban az agrárproletariátus kevésbé értett, bár a nincstelenség elől, — a biztos keresetért jutás reményében — sokan önzönlenek Székesfehérvárra, ahol tovább súlyosbítják az egyébként is alacsony színvonalon álló szociális helyzetét.

Az új társadalom a néptömegek sorsát nem oldotta meg, sőt ha csak szembeke-reültek vele, az államhatalom az erőszak eszközeihez nyúlt és kiiktatta a burzsoázia számára veszélyes elemeket. A tőkés társadalomban a

konfrontáció elég korán létrejött a burzsoázia és a dolgozó rétegek között. Első jeleit a mezőgazdasági proletariátus részéről észleljük, amikor az 1870-es években — a vármegye nagybirtokosainak és a hatóságoknak a megrökönyödésére — elég sok helyen az aratók megtámadták a munkát. Ezután sorra követik egymást a burzsoázia rendszer elleni népi megmozdulások.

A hetvenes években az ipari munkások egyetemi mozgalma bontakozott ki. Ennek kebelében nevelődtek azok a káderek, akik a századfordulón és az azt követő években a munkásokat az ösztönösségből a tudatosan szervezett mozgalomhoz vezették. 1898-ban már működik egy olyan csoport, amely az osztályharcot, a munkások nemzetközi szolidaritását vallja. Ugyanakkor még tanuló vagyunk az ösztönös mozgalom egész sorának is. Ez különösen az agrárproletariátus mozgalmaira vonatkozik, amely oly erővel jelentkezett, hogy a vármegye urai parasztfelkeléstől tartottak. Az 1897. évi aratósztrájkok eredménytelenségük ellenére is múltunk legfényesebb eseményei közé tartoznak.

A századforduló éveinek osztályküzdelmei végül is megértették gyümölcsüket. A munkások küzdelmének eredményeképpen 1903 végén létrejött a szociáldemokrata párt városi és megyei szervezete, amelynek élén a mozgalom tapasztalt, sőt politikailag iskolázott vezetői állottak. Ezután a mozgalom szervezetté, politikai átgondoltsága egyre jobban kidomorodik, tömegei növekednek, egész szakmák szákadnak le az uralkodó körök által szervezett ügyvezetett hazafias egyetektől, hatékonyabbak a bojkottok, a bérmozgalmak, a részleges és az általános sztrájkok. A szociáldemokrata vezetők tekintélye egyre nőtt, s az 1905—1906. évi alkotmányos válság idején az uralkodó körök ellenzéki politikai keresték velük a kapcsolatot, mert tudatában voltak annak, hogy a tömegekre egyedül ők képesek hatni. Így szóltak bele a szociáldemokraták az 1905. és az 1906. évi parlamenti küzdelmekbe, és állították saját jelölteket még 1910-ben is.

A mozgalom kinevelte saját vezetőgarnitúráját. Az első világháborút megelőző esztendőkből kovacsolták egybe azok az erők, melyek képesek voltak a tömegek vezetését is vállalni az 1918—1919. évi forradalmas hónapokban. Az 1910-es években voltak a párt tagjait az azok az egyének, akik a társadalom megújításának felelős és nehéz munkáját vették a vállukra. Ők azok, akiket ott látunk 1918 őszén a tömegek élén, majd a proletárdiktatúra idején a békés építőmunka irányításának posztján. Mindezt azért is tehették, mert az évek politikai gyakorlati folyamán felismerték a pártban belüli reformista irányzat veszélyességét, és felfigyeltek arra, a világot megelőző hatalmas folyamatra, mely Európá keleti részén új világot teremtett. Székesfehérváron is az októberi forradalom szelleme inspirálta a pártban belüli elkülönült baloldaliakat, akik 1918. november végén a népmozgalmak tanulságának eredményeképpen felismerték az állami átalakulás és a társadalom megújításának ekkor egyetlen lehetséges alternatíváját. Ezt a törvényszerű folyamatot, amely 1918 előtt mintegy fél évszázaddal kezdődött és szükségszerűen 1919-hez tokkolt — kísérik végig lapunk következő számaiban. „A munkásmozgalom Fejér megyei múltjából” című sorozatunkban.

FARKAS GÁBOR

Portré

DARVAS IVÁN

Mostanában betegeskedett. Nem is tudta elvállalni a vizsgálóbíró szerepét Bűn és bűnhődés vígszínházi előadásain. Nagyon hiányzik a színpadról a Kossuth-díjjal kitüntetett Darvas Iván, akiről egy külföldi kritikus írta az alábbi igen jellemző sorokat: „Már a pályakezdés elején az Eurydike idejében úgy bukkant fel az arca a Művész Színház reflektorainak fényében, mint a férfiszépség, amely évek óta hiányzott a magyar színpadról. A minden érdekességtől mentes szökecsék, finom és mégis éles rajzú profil, sugárzóan fiatal szempár, amely nem meghatni és bűvölni termett,

hanem látni, kérdezni és válaszolni. Kemény, feszes er betűk, szigorú zék és ezek meg a csaknem léhalaza testtartás...”.

Darvas Iván (eredetileg Darvas Szilárd, s a nevet azért változtatta meg, mert volt a pályán egy ismert író, humorista, konferanszié ilyen néven) ötvenharmadik életévéhez közeledik. Az utóbbi évtizedben páratlan siker koronázta eddigi művészetét. Több mint ötszázszor játszott a el az Egy örült naplója című Gogol-monodramában Alszenkij Ivanovic Poprincsin. David Serevan a Plays and play ers című színházi szaklap néves esztétája így foglalt

össze véleményét erről az alakításról: „Darvas Iváné a legjobb szóló alakítás, amelyet emlékezetem szerint valaha is láttam.

Nem vették fel annak idején a színiakadémiára. Rátkai Márton magántanítványa volt, s ő ajánlotta Várkonyi Zoltánnak, aki elsős szerepéhez juttatta. Addig tolmácsként dolgozott. Egy évre a miskolci Nemzeti Színház tagja lett, később a József Attila Színházé, s 1966 óta a Vígszínház művésze. Nincs meghatározott szerepköre. Mindent játszik. Még — ahogy a tévében is bizonyította — szantont is énekel. Sok emlékezetes alakítása egy-egy külön fejezett magyar színháztörténetben. Elég, ha *Romeó*ja, a *Ványa bácsi* Asztrovjára, a *II. József* című Szomorjy darab címszerepére utalunk. De aki látta őt az *Ejféli* menedékhely bárójának szerepében, az mélyen megőrizhet emlékeztében kiváló színjátékát. Felejthetetlen volt például Molnár Ferenc A testőrjének címszerepében is. És vajon ki lehet-e hagyni a *La Mancha lovagját* vagy *Alvinczy Eduárdot*, *Krudy Gyula* A vörös postakocsi című színművében. Hosszú lenne felsorolni a Darvas-estéket, amelyet országjárása idején magánműsorával töltött meg. Hát a filmszínész Darvas Iván? Kiváló László Ferec volt az Erkel filmben, de különösen kiemelkedett a *Liliumfi*, *Gázolás*, *Dollárpapa* című filmekben. Amikor aztán eljátszotta a Bakaruhában főszerepét, nemcsak hazánkban, de idegenben is közméret lett. Azóta számos magyar film tévéjátékban csillogtatta tehetségét. Kényszerpihenője után — reméljük mihamarabb — nagy szeretettel várja újból a Kossuth-díjas Darvas Ivánt a színházszereplő közösség.

K.